

*О.А. Опарін^{1,2}, Б.А. Рогожин^{1,2}, І.В. Белозьоров^{1,3}, С.В. Нечай⁴**¹Українська академія історії медицини**²Харківська медична академія післядипломної освіти**³Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**⁴Всеукраїнське Лікарське Товариство, Світова Федерація Українських Лікарських Товариств*

МЕДИЦИНА В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ: ТРЕТІЙ З'ЇЗД ІСТОРИКІВ МЕДИЦИНИ УКРАЇНИ (10–11 ГРУДНЯ 2020 Р.)

У Харкові 10–11 грудня 2020 р. відбувся Третій з'їзд істориків медицини України. Захід було присвячено 175-й річниці з дня народження Нобелівського лауреата І.І. Мечникова. Обґрунтовано необхідність відновлення наукової спеціальності «Історія медицини» серед фахів медичних наук.

Ключові слова: історія медицини, наукова спеціальність, медична освіта.

За планами роботи Української академії історії медицини та Медичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна 10–11 грудня 2020 р., в м. Харків відбувся Третій з'їзд істориків медицини України, присвячений 175-річчю з дня народження видатного науковця, випускника Харківського університету, Нобелівського лауреата І.І. Мечникова.

Захід було проведено на базі медичного факультету Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна за участю багатьох організацій та закладів. Зокрема, в оргкомітеті з'їзду працювали: академік Національної академії наук України, ректор Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна В.С. Бакіров, А.В. Бабічев, професор І.В. Белозьоров, професор Д. Баран (Румунія), доцент А.В. Благовещенська, професор К.К. Васильєв, професор М.А. Георгіянц, професор Ю.К. Дупленко, доцент Г.Л. Демочко, професор А. Жаловага (Польща), професор К.І. Карпенко, професор М.О. Корж, професор О.М. Корж, професор С.М. Куделко, професор В.Г. Марченко, професор Є.Я. Ніколенко, професор В.А. Огнев, професор А.Г. Опарін, професор О.А. Опарін, Ж.М. Перцева, доцент З.П. Петрова, доцент М. Поземковська (Латвія), професор С.І. Посохов, доцент Б.А. Рогожин, професор І.Ю. Робак, професор Ю. Салакс (Латвія), професор С.Б. Сорочан, професор Ф.Я. Ступак, професор І. Стамблер (Ізраїль), професор М.І. Хвисюк, професор О.М. Хвисюк, доцент Н.Є. Хільмончик (Білорусь), професор П. Химинец (Німеччина), професор П. Шимек (Чехія).

Оргкомітет об'єднав зусилля та представляв наступні заклади та організації: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Українська академія історії медицини, Міжнародне товариство історії медицини (м. Страсбург, Франція), Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Товариство істориків медицини Латвії (м. Рига, Латвія), Харківську медичну академію післядипломної освіти, Харківський національний медичний університет, Одеський національний медичний університет, Гродненський державний медичний університет (Білорусь), Асоціацію «Ветек — Рух за довголіття та якість життя» (Ізраїль), Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса, Академію соціальних наук України, Харківське медичне товариство.

З відомих причин захід був проведений із дотриманням карантинних обмежень та з використанням online-технологій, що дозволило залучити понад 100 учасників. Серед них 20 були безпосередньо присутні в залі засідань, а 90 учасників мали змогу взяти участь за допомогою засобів зв'язку.

На урочистому відкритті було виголошено вітання учасникам з'їзду від ректора Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна академіка В.С. Бакірова, яке представив проректор з науково-педагогічної роботи А.В. Бабічев; від Харківської медичної академії післядипломної освіти, яке виголосила проректор з наукової роботи професор М.А. Георгіянц; від Харківського медичного товариства, яке представив академік, професор О.М. Корж. Учасників з'їзду привітали також декан медичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна професор І.В. Белозьоров, голова Обласного комітету профспілки медичних пра-

цівників доцент А.В. Благовещенська, генеральний секретар Міжнародного товариства істориків медицини професор Д. Баран (Румунія), професор Празького теологічного інституту П. Шимек (Чехія), директор Інституту історії медицини професор Ю. Салакс (Латвія).

Крім того, від Української академії історії медицини було вручено нагороди — Орден Гіппократа та дипломи Академії.

Необхідно вказати, що вітання не обмежувалися традиційними для подібних заходів побажаннями плідної роботи учасникам зібрання. Вони були представлені у вигляді тез, а інколи й стислих виступів, присвячених актуальним проблемам та напрямам розвитку історії медицини як важливої складової наукового контенту сучасності. Майже всі доповідачі підкреслювали важливість дослідження та аналізу досвіду розвитку медицини з метою встановлення закономірностей та тенденцій і чинників, актуальних для сьогодення.

Особливо це важливо для України як держави, що знаходиться у фазі складної соціально-політичної трансформації на шляху побудови соціально орієнтованої ринкової економіки та, зокрема, галузі охорони здоров'я, і стикається з низкою проблем на цьому шляху.

Тобто, програма з'їзду була доповнена рядом змістовних виступів, присвячених тематиці зібрання. З них витікали пропозиції щодо подальшої роботи науковців, які досліджують історико-медичні напрями та програми щодо їх подальшої співпраці.

Усього було заслухано та обговорено 20 доповідей, при-

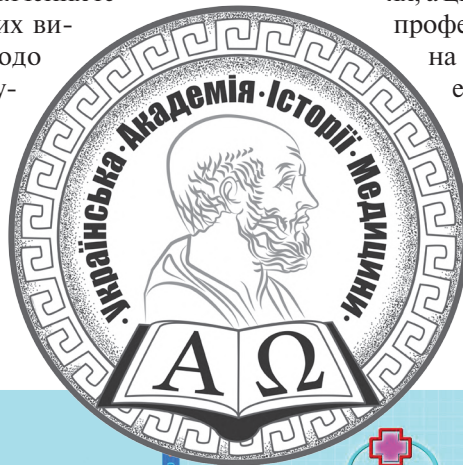
свячених різним питанням. Зокрема, 6 робіт були безпосередньо пов'язані з біографічними даними та науковим доробком І.І. Мечникова, особливу увагу викликали виступи І.В. Белозьорова та Б.А. Рогожина, присвячені дослідженням наукового значення праць та життя І.І. Мечникова. Ці доповіді були ілюстровані рідкісними архівними світлинами та документами. Крім того, продемонстрований відеофільм (О.М. Бервено), підготований Дворічанським центром дитячої та юнацької творчості (сміт Дворічна, Харківська обл.) про музей І.І. Мечникова у Дворічній — місці, де пройшли дитячі роки науковця.

У доповіді професора К.К. Васильєва було розглянуто вітчизняний досвід боротьби з епідеміями в історичному аспекті. У виступі професора О.А. Опаріна було показано історію та становлення медичних факультетів університетів Нового часу. Було доведено, що завдяки прийняттю Великої Реформації університети протестантських країн: Німеччини, Великобританії, Швейцарії, Данії, Швеції, Нідерландів, а потім США, Канади, Австралії стали провідними науковими кузнями, а ці країни — передовими державами світу. Тоді як університети тих країн, які не прийняли Реформації і потрапили під керівництво єзуїтів: у Чехії, Іспанії, Італії, Португалії, залишилися надовго на середньовічних позиціях, а ці країни втратили лідерські позиції. У доповіді професора С.Б. Молчанова була продемонстрована роль Біблії у формуванні принципів гігієни, епідеміології, дієтології, а професор І.П. Мазур показала роль релігійних чинників у розвитку медичних уявлень.

Усі ці та інші роботи представлені у спецвипуску міжнародного фахового видання України «Східноєвропейського журналу внутрішньої та сімейної медицини» (СЄЖВСМ, 2020).

Таким чином, з'їзд об'єднав зусилля та представив праці медиків, істориків, філософів, соціологів, краєзнавців та ще низки представників інших наукових дисциплін та галузей, які вважають для себе актуальними питання історії медицини. Це ще раз доводить той факт, що історія медицини наразі є інтегральним науковим напрямом, який подолав межі академічної дисципліни та включив численні наукові дисципліни, які так чи інакше торкаються або цілком входять до сфери охорони здоров'я як соціально-політичного поняття.

Крім того, у низці виступів та особливо в доповіді професора І.Ю. Робака (Харків)

було визначено, що у сьогоdnішньому вітчизняному історико-медичному просторі простежуються певні перекоси та диспропорції. Так, дослідження вітчизняних фахових медиків значною мірою стосуються соціокультурних питань, опису окремих подій, персоналій та діяльності певних установ та організацій. Наголошено, що бракує робіт, які присвячені специфічним фаховим медичним проблемам, що потребують спеціальних медичних знань. Тобто проблем, які мають спеціалізований науковий медичний контекст і можуть бути об'єктом дослідження наукової дисципліни «Історія медицини» у галузі «Медичні науки». Усе це зумовлює необхідність відновлення наукової спеціальності «Історія медицини» саме як наукової медичної спеціальності.

Згідно з чинною нормативною базою в Україні діє система, відповідно до якої одним із визначальних чинників поступу науки є написання і захист дисертацій. Ці праці містять нові обґрунтовані результати, що є суттєвими для розвитку певної наукової дисципліни. Саме з підготовкою дисертаційних робіт тісно пов'язані наукові заходи та публікації. Та, що є найважливішим, вони — головний чинник розвитку науки, інструмент підготовки спеціалістів — науковців та викладачів вищої кваліфікації. Саме через дисертаційний чинник здійснюється підготовка спеціалістів вищої кваліфікації: кандидатів наук (Philosophy Doctor) та докторів медичних наук, які здатні ці наукові знання передавати наступному поколінню медичних фахівців, а головне — навчати проводити системні історичні дослідження, необхідні як у теоретичній, так і у практичній клінічній діяльності.

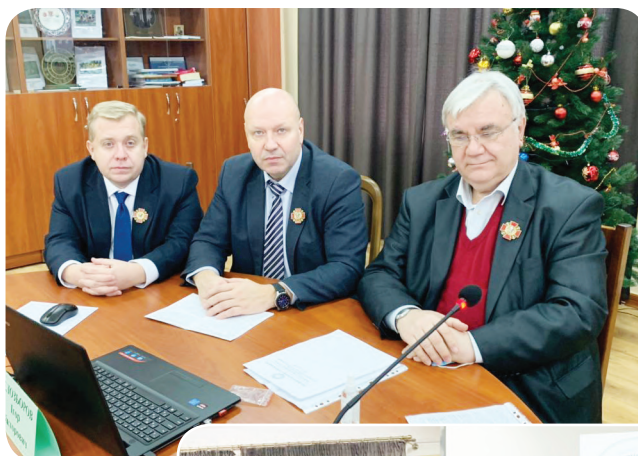
Але вітчизняний фах «Історія медицини» практично позбавлений можливості розвиватися через дисертаційний чинник. Чому і як це сталося?

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21.12.2012 р. № 1462 «Про внесення змін до Переліку наукових спеціальностей» у групі спеціальностей 14.02.00 «Профілактична медицина» галузі «Медичні науки» **виключено** спеціальність 14.02.04 — «Історія медицини». Є спеціальність 07.00.07. — «Історія науки й техніки» галузі «Історичні науки», і здобувачам присвоюються

відповідно науковій ступені кандидата або доктора історичних наук. Згідно з прийнятими нормами, підготовка докторів філософії здійснюється майже винятково аспірантурою, інститут пошукувачів скасовано. До аспірантури з історичної спеціальності може вступити тільки магістр історії!

Отже, фаховому медикові потрібно спочатку отримати фахову історичну освіту на рівні магістра. Про те, що це — малоймовірно, свідчить той факт, що з 2012 р. в Україні захисту дисертації за спеціальністю «Історія науки й техніки» фаховим лікарем не відбулося ні разу. Щонайменше про такі випадки невідомо широкому медичному загалу.

Мотивації до цього саме у фахових медиків, які працюють у державних вищих медичних навчальних закладах або у медичних науково-

дослідних установах, також немає. Там їх кар'єрне зростання заблоковане відсутністю статусу кандидата або доктора саме медичних наук. Таке становище призвело до того, що за час дії цієї «заборони» майже втрачена вітчизняна наукова школа історії медицини: в Україні залишився тільки 1 доктор медичних наук за спеціальністю «Історія медицини» — професор Одеського національного медичного університету К.К. Васильєв.

При цьому і світова, і вітчизняна практика доводить, що наука «Історія медицини» вимагає від дослідника суто медичних знань, медичної освіти. Не можна досліджувати вдосконалення медичних знань, самому їх не маючи! Не можна досліджувати методи боротьби з різними хворобами впродовж історії людства, не розуміючи процесів патогенезу, не будучи обізнаним з проявами цих захворювань, їх перебігом і результатами! Що дійсно можливо,

так це складати життєписи видатних медиків, не заглиблюючись у їхню теоретичну спадщину і практичний доробок, чим і обмежуються фахові історики у своїх роботах.

Звертаємо увагу, що в чинному Переліку наукових спеціальностей існують: 08.00.01. — економічна теорія та історія економічної думки (галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь — «Економічні науки»); 09.00.05. — історія філософії (галузь — «Філософські, історичні науки»); 12.00.01. — теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень (галузь — «Юридичні науки»); 13.00.01. — загальна педагогіка та історія педагогіки (галузь — «Педагогічні науки») та ін. (МОН, 2011).

Таким чином, вважаємо за необхідне зробити вже найближчим часом рішучі кроки до відновлення й історичного напряму медичної науки шляхом скасування положення наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21.12.2012 р. № 1462 «Про внесення змін до Переліку наукових спеціальностей» щодо виключення спеціальності «Історія медицини» із переліку Медичних наук (МОН, 2012).

Пропонуємо об'єднати спеціальність «Історія медицини» зі спеціальністю «Соціальна медицина» і відкрити спеціальність «Соціальна медицина та історія медицини» (оскільки історично склалося так, що «Історія медицини» викладається на кафедрах соціальної медицини). При цьому галузь, за якою присуджуватиметься науковий ступінь, буде «Медичні науки».

Треба відновити підготовку наукових кадрів та відродити вітчизняну саме історико-медичну наукову школу. Кожен день відтермінування такого рішення призводить до незворотних втрат щодо розвитку вітчизняної охорони здоров'я в цілому та збільнює знання світової наукової спільноти про Україну зокрема. Представлення історичних та сучасних досягнень української медицини є, на наш погляд, важливою ланкою як у патріотичному вихованні лікарів, так і фактором щодо підвищення статусу української науки в родині європейських країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. МОН (2011) Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1057 «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>).

2. МОН (2012) Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21.12.2012 р. № 1462 «Про внесення змін до Переліку наукових спеціальностей» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0089-13#Text>).

3. СЄЖВСМ (2020) Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини, 2(Б) (спецвипуск): 148.

MEDICINE IN THE HISTORICAL CONTEXT: THE THIRD CONGRESS OF HISTORIANS OF MEDICINE OF UKRAINE (DECEMBER 10–11, 2020)

O.A. Oparin^{1, 2}, *B.A. Rohozhyn*^{1, 2},
I.V. Belozjorov^{1, 3}, *S.V. Nechajiv*⁴

¹Ukrainian Academy of the History of Medicine
²Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education

³V.N. Karazin Kharkiv National University

⁴Ukrainian Medical Association, World Federation of
Ukrainian Medical Associations

Summary. *The Third Congress of Historians of Medicine of Ukraine took place in Kharkiv. The event was dedicated to the 175th anniversary of the birth of Nobel Laureate I.I. Mechnykov. The necessity of restoration of the scientific specialty «History of Medicine» among the specialties of medical sciences is substantiated.*

Key words: *history of medicine, scientific specialty, medical education.*

Адреса для листування:

Рогожин Борис Анатолійович
61176, Харків, вул. Амосова, 58
Харківська медична академія післядипломної освіти,
кафедра соціальної медицини, управління та бізнесу в охороні здоров'я
Тел.: +38 (066) 757-29-24
E-mail: rogozin956@meta.ua

Отримано 29.12.2020